

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-34>**Роман НАНІВСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0002-3256-8886*

викладач кафедри іноземних мов

Інституту гуманітарних та соціальних наук

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *roman.s.nanivskiy@lpnu.ua*

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І ДИДАКТИЧНИХ ЗАСАД В ПРОЦЕСІ ГУМАНІЗАЦІЇ І ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті обґрунтовано застосування системно-інтегративного підходу та визначено концептуальні засади щодо гуманізації навчального процесу студентів технічних спеціальностей, а також представлено основні інтенції поглядів і міркувань на шляху гуманістичного підходу в гуманізації та гуманітаризації університетської освіти у підготовці студентів негуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти на підставі праць низки науковців. Вимоги у процесі підготовки майбутнього фахівця негуманітарних спеціальностей пов'язаних із соціально-психологічними особливостями персоналу, де сучасні заклади вищої освіти повинні не лише надавати студентам той чи інший обсяг знань і умінь, а водночас сформувати особистість здатну до творчого мислення, прийняття швидкого та правильного рішення, формування власної життєвої позиції, ставлення до себе та інших і вміння адаптуватися до умов сьогодення тощо. Константовано, що інтеграцію дисциплін гуманітарного циклу в технічному університеті доцільно реалізувати шляхом створення інтегрованих курсів, які враховують профіль діяльності майбутнього фахівця негуманітарних спеціальностей. Таким чином, підвищення рівня підготовки фахівців передбачає поглиблення гуманітарної складової професійної освіти, яка базується на наукових основах, зумовлених вітчизняним і зарубіжним досвідом, що включає фундаментальність, системність, єдність історичного і логічного, національного і загальнолюдського, суспільного і особистісного, теорії і практики, навчання і виховання тощо. Тому визначним чинником стає процес поширення і розповсюдження у вищій школі дисциплін, пов'язаних з соціально-психологічною підготовкою майбутніх фахівців, а роз'єднання гуманітарної і технічної освіти призведе лише до поступової деформуваціі самої ідеї гуманітарної освіти, спотворення розуміння її ролі в культурі і формуванні особистості.

Інтеграція теоретичних і дидактичних засад в гуманістичному підході формують єдину систему гуманітарних знань, спрямовану на підвищення загальнолюдської та професійної культури фахівця негуманітарних спеціальностей, творчий розвиток його особистісних та професійних якостей і як наслідок, розвиток особистісних рис – ця мета є цілком реальною. Отже, гуманізація університетської освіти студентів негуманітарних спеціальностей не лише розширює та збільшує науковий потенціал і світогляд майбутніх фахівців, а також наділяє майбутнього фахівця психолого-педагогічними знаннями, вміннями та навичками, що вкрай необхідно для адаптації молодого спеціаліста у складних ринкових умовах.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, інтеграція, негуманітарні спеціальності, освіта, педагогічний процес, тенденція.

Roman NANIVSKYI,*orcid.org/0000-0002-3256-8886*

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Institute of Humanitarian and Social Sciences of the Lviv Polytechnic National University

(Lviv, Ukraine) *roman.s.nanivskiy@lpnu.ua*

HUMANISTIC APPROACH AS AN INTEGRATION OF THEORETICAL AND DIDACTIC PRINCIPLES IN THE PROCESS OF HUMANIZATION AND HUMANITARIZATION OF UNIVERSITY EDUCATION FOR STUDENTS OF NON-HUMANITIES SPECIALTIES

The article substantiates the application of the system-integrative approach and defines the conceptual principles regarding the humanization of the educational process of students of technical specialties, as well as presents the main intentions of views and considerations on the path of the humanistic approach in the humanization and humanitarization of university education in the preparation of students of non-humanities specialties of higher education institutions based on the works of a number of scientists. Requirements in the process of training a future specialist of non-humanities specialties related to the socio-psychological characteristics of personnel, where modern institutions of higher education

must not only provide students with this or that amount of knowledge and skills, but at the same time form a personality capable of creative thinking, making quick and correct decisions, formation of one's own position in life, attitude towards oneself and others and the ability to adapt to the conditions of the present, etc. It was established that the integration of disciplines of the humanitarian cycle in a technical university should be implemented by creating integrated courses that take into account the activity profile of a future specialist in non-humanitarian specialties. Thus, increasing the level of training of specialists involves deepening the humanitarian component of professional education, which is based on scientific foundations determined by domestic and foreign experience, which includes fundamentality, systematicity, unity of historical and logical, national and universal, social and personal, theory and practice, training and upbringing, etc. The integration of theoretical and didactic principles in the humanistic approach forms a single system of humanitarian knowledge aimed at improving the general human and professional culture of a specialist in non-humanities specialties, the creative development of his personal and professional qualities and, as a result, the development of personal traits – this goal is quite realistic. Therefore, the humanization of university education of students of non-humanities specialties not only expands and increases the scientific potential and outlook of future specialists, but also endows the future specialist with psychological and pedagogical knowledge, abilities and skills, which is extremely necessary for the adaptation of a young specialist in difficult market conditions.

Key words: *humanization, humanitarization, integration, non-humanitarian specialties, education, pedagogical process, trend.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Гуманістичний підхід у науці виділюється як науковий напрям у середині ХХ століття. У межах цього напрямку людина розглядалася як неповторна унікальна цілісність, якій притаманний певний ступінь свободи від зовнішньої детермінації завдяки тим цінностям, якими вона керується. Такий стан вимагає суттєвого реформування освіти, у першу чергу, негуманітарних спеціальностей.

Дотепер не існує загального визначення гуманітаризації і, таким чином, єдиної наукової концепції реалізації її в негуманітарних навчальних закладах. Це призводить до плутанини, а гуманітаризація здійснюється на рівні емпіричних уявлень про неї, а адміністрації навчальних закладів і частіше за все зводиться до простого збільшення кількості гуманітарних дисциплін та годин, що викладаються студентам. Внаслідок чого повстала проблема перебудови і підвищення ефективності педагогічного процесу в університетській освіті для студентів негуманітарних спеціальностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій засвідчив зацікавлення цією проблемою в науковій літературі. Теоретична база проаналізована в працях низки вітчизняних науковців О.В. Гончара, Р. М. Макарова, А. О. Соловей, О.В. Урсол, Н. М. Цимбалюка, О.П. Воробйова, М.В. Гриценка, В.І. Лугового, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренка, А.В. Ставицького, Ж.В. Таланова та ін. Головну увагу звернено на теоретичний і педагогічний аспекти гуманітаризації технічної освіти, тобто на виявлення можливостей, шляхів і засобів гуманітарної трансформації загальнонаукових та гуманітарних дисциплін у навчальному процесі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, де головну увагу звернено на теоретичний і педагогічний аспекти гумані-

таризації технічної освіти, тобто на виявлення можливостей, шляхів і засобів гуманітарної трансформації загальнонаукових та гуманітарних дисциплін. У зв'язку з цим досліджуються проблеми кризи технічної освіти і акцентується увага на необхідності подолання розриву між гуманітарною і технічною культурою.

Об'єктом дослідження є проблема кризи технічної освіти і акцентується увага на необхідності подолання розриву між гуманітарною і технічною культурою, що небезпечно розширюється на фоні однобічної, вузької і технократичної побудови освіти на фоні сучасного науково-технічного прогресу і швидкого розширення технічної сфери суспільства. **Предмет** дослідження – гуманістичний підхід як інтеграція до теоретичних і дидактичних засад в процесі гуманізації і гуманітаризації університетської освіти для студентів негуманітарних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до майбутнього фахівця негуманітарних спеціальностей передбачають розв'язання завдань, пов'язаних із соціально-психологічними особливостями персоналу, пошуку шляхів активізації людського чинника: перед спеціалістом постає ціла низка не тільки організаційних, економічних, але й соціально-психологічних проблем. Істотним відгуком у визначенні чинників, стає процес поширення і розповсюдження у вищій школі дисциплін, пов'язаних з соціально-психологічною підготовкою майбутніх фахівців. Роз'єднання гуманітарної і технічної освіти призвело до того, що поступово деформувалась сама ідея гуманітарної освіти, спотворилось розуміння її ролі в культурі і формуванні особистості. Фактично гуманітарна освіта стала розглядатись поруч з технічною як особлива галузь спеціалізованих знань, а не як сфера відтворення цілісної соціально-культурної особистості.

Освіта одержує нові філософські й методологічні засади: демократизацію, індивідуалізацію, свободу творчості, що включаються безпосередньо до поняття гуманізації як способу, засобу формування цінностей. За умови гуманізації освіти, іншими словами, при побудові освітніх систем, спрямованих на забезпечення прав особистості, на розвиток, самовизначення й визнання її самоцінності, змінюється ціннісна парадигма, у якій домінуючими стають морально-етичні цінності» (Урсол, 2021: 101).

В професійній діяльності майбутній спеціаліст інтегрується у суспільство. До таких якостей належать функціональність, економічність та ефективність. Тому загальнолюдські цінності (духовність, гуманність, моральність), повинні домінувати як у прийнятті виробничих рішень, так і в побуті. Щоб знайти себе у соціальному середовищі, випускникам негуманітарних спеціальностей університетів необхідні два види знань: інтелектуальні знання, які є результатом самостійного і критичного осмислення фактів та інформації і можуть розширюватися; прикладні знання, що допомагатимуть вирішувати проблеми в світі праці та у суспільстві. До практичних знань належать і так звані універсальні навички, тобто гнучкість, здатність працювати в команді, самостійність, уміння розв'язувати проблеми, витривалість, мобільність, культурна та інтеркультурна компетентність. Людина, як особистість не зводиться лише до сукупності суспільних відносин, вона включає поряд з соціально-особистісним аспектом особистісно-індивідуальний, який зумовлюється інваріантністю свідомості і самосвідомості.

Гуманістична тенденція розвитку суспільства ставить стратегічні завдання: «серед принципів реалізації означених програм визначено й такі: гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи; гуманітаризація освіти, що має формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості» (Макаров, Урсол, 2018: 118). На теперішній час перед «закладами вищої освіти постало гостре завдання знайти шляхи органічного поєднання професійної підготовки студентів з вихованням гармонійно розвинених фахівців, формуванням в них глибокого наукового світогляду, громадянської зрілості, соціальної активності, високої політичної та моральної культури, інтелігентності» (Соловей, 2019: 137).

В основу виділення принципів сучасної дидактики покладено особистісно-діяльнісний та управлінський підходи. Переважна більшість цих принципів тісно пов'язана з інтегративними ідеями у навчанні. Це ж стосується систематичності і послідовності, свідомості, творчої активності і самостійності, наочності, єдності, конкретності, абстрактного раціонального, емоційного, і продуктивного комплексного підходу, доступності навчання, ґрунтовності результатів навчання і розвитку пізнавальних сил студентів, зв'язку навчання з життям, раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи тощо. Тому немає більш благородного завдання освіти, ніж пробудити у кожного, з урахуванням його традицій, переконань і за умови повної поваги до плюралізму, піднесення духу і думки до усвідомлення універсальності світу з тим, щоб сама людина деякою мірою перевершила саму себе. Мова йде про виживання людства, адже «перевага студентно-технічних господарських сфер діяльності над загальнолюдськими, в кінцевому рахунку призвела до дегуманізації суспільства і всієї культури» (Присич, 1994: 157).

Підвищення рівня підготовки фахівців передбачає поглиблення гуманітарної складової професійної освіти, яка базується на наукових основах, зумовлених вітчизняним і зарубіжним досвідом, і включає фундаментальність, системність, єдність історичного і логічного, національного і загальнолюдського, суспільного і особистісного, теорії і практики, навчання і виховання. Проблема гуманізації суспільства актуалізується у сьогоденні, по-перше, глибинними змінами суспільного й культурного характеру в міжнародному і національному аспектах (розпад блоків, нестійкість ринкових механізмів та економічні кризи), а по-друге, – тим, що у зв'язку з переходом суспільства з постіндустріального до більш глобального, сервісного, мозаїчного, набуватимуть усе більшого значення такі чинники, як співпраця між людьми і країнами, розуміння взаємозалежності, здобуття нової інформації та безперервна освіта. Отже, примат гуманізму – це об'єктивна потреба людства, що нині, як ніколи, актуалізується глобальними змінами в суспільстві.

Гуманізм у вітчизняній вищій освіті розглядають «як світогляд, який найкращим способом сприяє формуванню вираженої індивідуальності в цілому гармонійно розвиненої одухотвореної особистості [...] як створення соціально-ціннісної та морально-психологічної основи для стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, здатної забезпечити становлення особистості здобувача

освіти, критерієм якої має бути міра індивідуального самовизначення.

Процес гуманізації та гуманітаризації вищої освіти – поняття, яке відображає складне і багатопланове явище, пов'язане з розв'язанням проблем докорінного реформування освіти і не передбачає механічного збільшення кількості дисциплін гуманітарного циклу, що включаються до навчального плану, а, насамперед, припускає таку організацію її освітнього процесу, що спрямована на формування творчої особистості й орієнтована на своєрідність індивідуальності кожної молодої людини; гуманізація характеризує процес викладання, орієнтований на повагу до людської гідності студента, активізацію його навчальної діяльності як суб'єкта навчання; гуманізація містить у собі мобілізацію таких ресурсів студентів, як воля, прагнення, знання й уміння у досягненні поставлених цілей» (Євсович, 2021: 305).

У педагогічній літературі виділяють такі культурно-гуманістичні функції освіти, як: розвиток духовних сил, здатностей і умінь, у ситуаціях адаптації до соціальної й природної сфери; забезпечення можливостей для особистісного та професійного росту і для здійснення самореалізації; оволодіння засобами, що необхідні для досягнення інтелектуально-моральної свободи, особистої автономії, розкриття її духовних потенцій Освіта виступає засобом трансляції культури, опанувавши яку людина не тільки адаптується до умов соціуму, що постійно змінюється, а й стає здатною до активності. Одним із найбільш значних висновків, котрі витікають з осмислення культурно-гуманістичних функцій освіти, є її загальна спрямованість на гармонійний розвиток особистості, що є призначенням і завданням кожної людини.

Гуманітарна освіта має визначати саме поняття людини, її місце у суспільстві і на Землі. Людина має стати центром дослідження. Через людину, яка має не лише фізичне тіло, а й душу, повинні визначатись напрямки розвитку суспільства. Тут, поряд із традиційними, можна викладати і філософію, релігію, екологію, політологію, юриспруденцію та інші предмети, що дають уявлення про людину суспільства і навколишній світ. Людина має добре в цьому орієнтуватись. Адже, «ще від часів заснування перших вищих навчальних закладів, у генезі розвитку гуманізму як основоположної та парадигматичної сутності вищої освіти, мали місце позитивні та негативні тенденції, які сьогодні слід враховувати у вищій освіті України (Луговий, Загірняк, Бородієнко, Авшенюк, 2020: 5).

Гуманізація цілісного педагогічного процесу полягає в його спрямованості на особистість студента та забезпеченні максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку його задатків і здібностей на основі поваги й довіри до нього. Гуманізм як принцип поведінки сформувався вже у перших державних утвореннях, у суспільному розвитку розвивалася думка про самостійність, унікальність людського життя як такого, поза етнічними, віковими, професійними, майновими та іншими ознаками між людьми. У найзагальнішому розумінні гуманізм означає орієнтацію на саму людину, її запити і потреби, де провідна тенденція розвитку суспільства визначається вищою цінністю людини з її здібностями, матеріальними та духовними потребами. Цій проблемі присвячена низка праць, зокрема: концептуальні проблеми та практичний досвід (Романенко, 2001: 34–39), парадигма гуманізму в контексті сучасного філософського дискурсу (Силкіна, 2012) гуманізація освіти в контексті особисто орієнтованого підходу (Сакун, 2012: 193–201), педагогічна взаємодія як ключова складова гуманізації навчального процесу у вищому навчальному закладі (Гончар, 2010: 62–66), комплексний підхід до гуманізації технічної освіти в контексті фундаменталізації професійної підготовки (Бахтіярова, Язвінська, 2011: 8–13), гуманітаризація вищої освіти в Україні (Цимбалюк, Калініченко, 2010: 176–179) та ін.

На сучасному етапі «обґрунтовано взаємозв'язок гуманізації та якості вищої освіти, сформульовано теоретичні засади розвитку політики забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти як основи її гуманізації, визначено шляхи трансформації управління вищою освітою в контексті розвитку культури якості. концептуальну модель гуманізації вищої освіти як методологічного засобу забезпечення її якості в контексті європейської інтеграції та світової глобалізації, міжнародного досвіду» (Світоглядні пріоритети гуманізації, 2017: 4).

Гуманітаризація технічної освіти є актуальною проблемою, адже наукові знання, технічний прогрес і діяльність повинні слугувати людині та підпорядковуватися гуманістичній меті. У зв'язку з цим науковцями виокремлено основні періоди розвитку гуманізаційних процесів в українській освіті: «1985–1990 рр. – директивна гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України; 1990–1995 рр. – гуманізація та гуманітаризація у процесі реформації вищої освіти; 1995–2004 рр. – нормативно-правова інституалізація процесу гуманізації та гуманітаризації вищої школи; 2005–2012 рр. – міжнародна

інтеграція вищої освіти України у процесі гуманізації та гуманітаризації з властивими їм тенденціями та з'ясовано можливості її вдосконалення з урахуванням європейських освітніх стандартів, нагромадженого позитивного досвіду, національних традицій і сучасних тенденцій» (Євсович, 2021: 299).

Завдання гуманітаризації професійної освіти являє собою найближчу, історично обумовлену мету її перебудови, котра має привести до кінцевої загальної гуманістичної мети – формування розвинутої особистості. Одночасно виділяють декілька основних підходів. По-перше, процес гуманітаризації повинен охоплювати всю освітню систему і спиратися на закладений фундамент засвоєних простих норм та принципів моралі, загальнолюдських цінностей. По-друге, випуск вищою школою фахівців з низькою гуманітарною культурою – наслідок панування у нашому суспільстві безкультур'я, відсутність замовлення на інтелект та інтелігентність. По-третє, тотальна ідеологізація суспільних наук, як в цілому й гуманітарних, справила негативний вплив на їх розвиток. Цей розрив небезпечно розширюється, адже окрім однобічної, вузької і технократичної побудови освіти є потужні об'єктивні причини, які пов'язуються із сучасним науково-технічним прогресом і швидким розширенням технічної сфери суспільства та штучного середовища існування людства (Володарська-Зола, 2000: 123).

Не слід забувати і про філософсько-методологічні аспекти у підходах до вивчення та вдосконалення навчальної діяльності у вищій школі з позицій гуманізації освіти, де творчим пошукам у формуванні навчальної діяльності з усіх навчальних дисциплін притаманна деяка спільність. На цільовій стадії опрацювання навчальної діяльності, котра детермінується потребами суспільства у новій свідомості і слугує межею входження студентів до професійної культури. Тут постає проблема обумовлення гармонізації єдності між професійно значущими абстрактно-узагальненими й особистісними чинниками майбутнього фахівця.

У творенні наступної стадії діяльності – інформаційної, що здійснюється шляхом стадії осягнення предмета пізнання, усвідомлення, застосування, постають проблеми взаємодетермінації технологій професійної дії з логікою професійного

мислення; взаємодетермінації актів почуттєвого і раціонального пізнання; взаємодетермінації істинності та цінності основних чинників фахового процесу. Закономірно виникають проблеми ідеально-продуктивної стадії досягнення мети в ідеальній формі, що обумовлює системність здобутих знань.

Опрацювання ідеально-продуктивної стадії формування навчальної діяльності зумовлює розробку наступної, об'єктивної стадії навчальної діяльності, котра висуває вимоги взаємодетермінації змістово-процесуального та мотиваційного компонентів навчальної діяльності; внутрішньої активності, котра охоплює потреби і мотиви особистості, із зовнішньою активністю, що огортає мету, об'єкт, дії та результати діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Гуманізація навчального процесу – означає створення таких умов, в яких студент не може не вчитися, а також не може вчитися нижче за свої можливості і не буде залишитися байдужим учасником виховних справ або стороннім спостерігачем суспільного життя, а також у глибокій передачі гуманітарних знань, посиленні гуманітарних аспектів природничих наук, у тому числі і хімії, а також розширенні наукового світогляду і як наслідок, спрямовання на побудову цілісної картини світу, зокрема світу культури, світу людини і врешті знань.

Зазвичай, у педагогіці вищої школи України орієнтири падають на пошук зовнішніх засобів гуманітаризації, тобто на розширення у навчальних планах циклу гуманітарних дисциплін. Система освіти, моральна функція якої на сучасному етапі полягає на збагаченні гуманістичною культурою, що явно не встигає за технічним прогресом, відстає (що в принципі доведено) у своєму розвитку. Щоб успішно протистояти технологічному «валу», вона повинна стати більш ефективною і економною, а отже цілеспрямовано продовжувати поступ шляхом власної технологізації, а завдання сучасних закладів вищої освіти не лише надавати студентам той чи інший обсяг знань і умінь, а водночас сформувати особистість здатну до творчого мислення, прийняття швидкого та правильного рішення, формування власної життєвої позиції, ставлення до себе та інших і вміння адаптуватися до умов сьогодення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володарська-Зола Л. До питання про гуманізацію технічної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2000. № 3. С. 121–129.
2. Бахтиярова Т. Н., Язвінська О. М. Комплексний підхід до гуманізації професійної освіти в контексті фундаменталізації професійної підготовки. *Вісник : збірник наукових праць* НТУ. 2011. Вип. 24 (1). С. 8–13.
3. Гончар О. В. Педагогічна взаємодія як ключова складова гуманізації навчального процесу у вищому навчальному закладі. *Наукові записки. Серія : Педагогіка*. 2010. № 2. С. 62–66.
4. Євсович Р.В. Дослідження гуманізаційних перетворень системи вищої освіти України наприкінці ХХ – початку ХХІ століття (1985–2012). *Journal of Education, Health and Sport*. 2021;11(2). С. 290–307.
5. Луговий, В. І., Загірняк, М. В., Бородієнко, О. В., Авшенюк, Н. М. (2020). Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти в контексті забезпечення та вдосконалення якості: Наукова доповідь Президії НАПН України 18 червня 2020 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1), С. 1–6.
6. Макаров Р. М., Урсол О. В. Принципи гуманізації освіти у процесі професійної підготовки авіаційних фахівців у вищому навчальному закладі. Педагогічний альманах. Вип. 37. Херсон 2018. С. 118–124.
7. Присич М. А., Яровий І. М. Педагогічні аспекти гуманізації технічної освіти. *Науково-методичне забезпечення діяльності сучасної про-фесійної школи* : в 2-х ч. Київ: ВІПОЛ, 1994. Ч. 1. С. 153–253.
8. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід : монографія. Дніпропетровськ : Промінь. 2001. С 34–39.
9. Сакун А. Проблема гуманізації освіти в контексті особисто орієнтованого підходу. *Філософські обрії*. 2012. № 28. С. 193–201.
10. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с.
11. Силкіна С. О. Парадигма гуманізму в контексті сучасного філософського дискурсу. *Культура і сучасність* : зб. наук, праць. Київ: Міленіум. 2012. № 2. 262 с.
12. Соловей А. О., Кананихіна О. М., Ботіка Т. С. Забезпечення якості вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., Одеса, 10–12 квіт. 2019 р. / Одес. нац. акад. харч, технологій ; ред. кол.: Б. В. Єгоров (голова) та ін. Одеса, 2019. С. 137–139.
13. Урсол О.В. Сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу в закладі вищої освіти. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки* 2021. Вип. 9. С. 100–104.
14. Форостовська Т.О. Гуманітаризація освіти як педагогічна умова ефективності реалізації професійного самовизначення майбутніх учителів хімії. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 20. Т. 3. 2020. С. 93–97.
15. Цимбалюк Н. М., Калініченко В.І. Проблеми гуманітаризації вищої освіти в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2010. № 89. С. 176–179.

REFERENCES

1. Volodarska-Zola L. Do pytan'nia pro humanizatsiiu tekhnichnoi osvity [To the issue of humanization of technical education]. *Pedahohika i psykhohohiia profesiinoi osvity*, 2000. Nr 3, pp. 121–129. [in Ukrainian].
2. Bakhtiyarova T.N., Yazvinska O.M. Kompleksnyi pidkhid do humanizatsii profesiinoi osvity v konteksti fundamentalizatsii profesiinoi pidhotovky [A comprehensive approach to the humanization of professional education in the context of fundamentalization of professional training]. *Visnyk : zbirnyk naukovykh prats NTU*, 2011. Vyp. 24 (1), pp. 8–13. [in Ukrainian].
3. Honchar O. V. Pedahohichna vzaiemodiia yak kliuchova skladova humanizatsii navchalnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi [Pedagogical interaction as a key component of humanizing the educational process in a higher educational institution]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika*, 2010. Nr 2, pp. 62–66. [in Ukrainian].
4. Yevsovykh R.V. Doslidzhennia humanizatsiinykh peretvoren systemy vyshchoi osvity Ukrainy naprykintsy KhKh-pochatku KhKhI stolittia (1985–2012) [A study of humanizing transformations of the higher education system of Ukraine at the end of the 20th and beginning of the 21st century (1985–2012)]. *Journal of Education, Health and Sport*, 2021; 11(2), pp. 290–307. [in Ukrainian].
5. Luhovyi, V. I., Zahirniak, M. V., Borodiienko, O. V., Avsheniuk, N. M. (2020). Svithliadni priorytety humanizatsii vyshchoi osvity v konteksti zabezpechennia ta vdoskonalennia yakosti [Worldview priorities of humanization of higher education in the context of quality assurance and improvement]: *Naukova dopovid Prezydii NAPN Ukrainy 18 chervnia 2020 r. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(1), pp. 1–6. [in Ukrainian].
6. Makarov R. M., Ursol O. V. Prynyspy humanizatsii osvity u protsesi profesiinoi pidhotovky aviatsiinykh fakhivtsiv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Principles of humanization of education in the process of professional training of aviation specialists in a higher educational institution]. *Pedahohichnyi almanakh*. Vyp. 37. Kherson, 2018, pp. 118–124. [in Ukrainian].
7. Prysych M. A., Yarovyi I. M. Pedahohichni aspekty humanizatsii tekhnichnoi osvity. *Naukovo-metodychne zabezpechennia diialnosti suchasnoi profesiinoi shkoly* [Pedagogical aspects of humanization of technical education. Scientific and methodological support for the activities of a modern professional school]. V 2-ky ch. Kyiv: VIPOL, 1994. Ch. 1, pp. 153–253. [in Ukrainian].
8. Romanenko M. I. Humanizatsiia osvity: kontseptualni problemy ta praktychnyi dosvid : monohrafiia [Humanization of education: conceptual problems and practical experience: monograph]. Dnipropetrovsk: Promin, 2001, pp. 34–39. [in Ukrainian].
9. Sakun A. Problema humanizatsii osvity v konteksti osobysto oriientovanoho pidkhodu [The problem of humanizing education in the context of a personally oriented approach]. *Filosofski obrii*, 2012. Nr 28, pp. 193–201. [in Ukrainian].

10. Svitohliadni priorytety humanizatsii vyshchoi osvity [Worldview priorities of humanization of higher education]: monohrafiia / avt.: O.P. Vorobiova, M.V. Hrytsenko, V.I. Luhovyi, O.Iu. Orzhel, O.M. Sliusarenko, A.V. Stavitskyi, Zh.V. Talanova, V.P. Tkachenko, K.A. Tryma; za red. V.I. Luhovoho, Zh.V. Talanovoi. Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 2017. 229 p. [in Ukrainian].
11. Sylkina S. O. Paradyhma humanizmu v konteksti suchasnoho filosofskoho dyskursu [The paradigm of humanism in the context of modern philosophical discourse]. *Kultura i suchasnist: zb. nauk, prats.* Kyiv: Milenium, 2012. Nr 2. 262 p. [in Ukrainian].
12. Solovei A. O., Kananykhina O. M., Botika T. S. Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: materialy Vseukr. nauk.-metod. konf. Odesa, 10–12 kvit. 2019 r. [Ensuring the quality of higher education: materials of the All-Ukrainian science – method. conf. Odesa, April 10–12. 2019]. *Odes. nats. akad. kharch, tekhnolohii*; red. kol.: B. V. Yehorov (holova) ta in. Odesa, 2019, pp. 137–139. [in Ukrainian].
13. Ursol O.V. Sutnisni kharakterystyky humanizatsii pedahohichnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity [Essential characteristics of the humanization of the pedagogical process in a higher education institution]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Pedahohichni nauky*, 2021. Vyp. 9, pp. 100–104. [in Ukrainian].
14. Forostovska T.O. Humanitaryzatsiia osvity yak pedahohichna umova efektyvnosti realizatsii profesiinoho samovyznachennia maibutnikh uchyteliv khimii [Humanization of education as a pedagogical condition for the effectiveness of professional self-determination of future chemistry teachers]. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 20. T. 3, 2020, pp. 93–97. [in Ukrainian].
15. Tsymbaliuk N. M., Kalinichenko V.I. Problemy humanitaryzatsii vyshchoi osvity v Ukraini [Problems of humanitarianization of higher education in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, 2010. Nr 89, pp. 176–179. [in Ukrainian].